

erdélyi magyarság megmentése érdekében. Az Országos Honismereti Bizottság felhívását hazánk és a nagyviág nyilvánosságának tudomására hozva tiltakoztunk a romániai nemzeti-ségek szülőföldjeinek elpusztítására irányuló tervezetek ellen.

Nagy és kimeríthetetlen témánk ez idén az *egyházak és a honismereti mozgalom*. Hazánk kulturális életének nemzeti tözsdéjén ismét megemelkedett a régi egyházi alma máterek és kollégiumok, művelődési intézmények árfolyama. De kimeríthetetlen kincsesbányája lehet a honismereti mozgalomnak az egyházak élő tevékenysége is. Végzetes hiányt szült az elmúlt évtizedekben az a vulgáris magatartás, amely a haladást és a valláserkölcst szembeállította egymással. A kis nemzetek egyházai mindig a nemzet fennmaradását szolgálták. Munkájukkal a nemzet öntudatát nevelték, a nemzet önismeretét fokozták, hiszen egy szép gregorián dallam vagy kálvinista zsoltár éppen úgy nemzeti kincsünk lett, mint nemzetmegtartó népdalaink, mind a mai napig. Egyházaink kulturális világa, a népi áhitat, az egyszerűség, a hit, a morális tisztaság mind-mind beemelhetik népünket és honismereti mozgalmunkat a nemzetek és az emberiség tartós egyetemességébe. Nincsenek külön utak e tekintetben, nincsenek fölé- és alárendeltségek. A reformokból győztesen kikerülni szándékozó nemzet csak a demokratikus egymásmellettség útját járhatja a jövő irányába.

Amikor tisztelettel és szeretettel köszöntöm Tata városának és Komárom megyének szívbeli fogadtatását, hadd kívánjak ez idei akadémiánknak jó tanácskozást, jó termést és közösséggyarapító eredményeket.

Tisztelt Honismereti Akadémia! Köszöntöm ezekkel a gondolatokkal mozgalmunk ez idei zarándokait, kiváló előadóit, szervezőit, rendezőit és házigazda mecénásait. Köszöntöm a megyék honismereti bandériumainak minden egyes tagját. Ezekkel a gondolatokkal megnyitom a XVI. Tatai Honismereti Akadémiát.

Pozsgay Imre:

A nemzeti emlékhelyek és a nemzettudat

Tisztelt Honismereti Akadémia, kedves barátaim! Köszönöm a szíves fogadtatást, a barátságukat. Vizonzásul nem ajánlhatok fel mást, mint azt, hogy szeretnék ezentúl is méltó lenni figyelmükre, a barátságukra és — ahol és amiben tehetem — segítségére lenni a honismereti mozgalomnak. Hogy mire tartom, mennyire értékelem a honismereti mozgalmat, azt nem itt hallják tőlem először. Beszélhettem erről Sopronban, Sárospatakon és minden más fórumon, ahol csak találkoztunk. E tekintetben, bárhová is vessen a sors — ahogy mondani szokták —, nincs okom meggyőződésemen, véleményemen változtatni. Egyfelől azért nincs okom, mert tudom, hogy maga a mozgalom *milyen óriási értékeket hordoz*, és tagjai milyen elhivatottsággal, elkötelezettséggel végzik dolgukat. Másrészt azért nincs okom változtatni a meggyőződésemen, mert elkötelezettségükhöz, hivatástudatukhoz kapcsolódva magam is hiszem és tudom, hogy a haza történelmének, jelenének ismerete nélkül zavarbaejtő a nemzeti közérzetlet és csak zavaros lehet a nemzettudat.

Gondolom, elnézik nekem, hogy a mai előadásban nem elsősorban szaktudományi eredmények felmutatására törekszem. Tudom, hogy itt kitűnő és avatott tudós előadók ezen ügyek szakmai összefüggéseit meggyőzően és tudományos kutatásaik eredményeire alapozva előadták, elmondták. Így tehát kérem, nézzék el nekem, nézzenek rám, meg helyzetem szerint is inkább politizálni fogok a mai napon, mint azt korábban is tapasztalhatták tőlem.

A téma a nemzeti emlékhelyek és a nemzettudat. Gondolom, erről sem én ejtek először szót ezen a fórumon. Amikor az ideai honismereti akadémia programját meghatároztuk, tanakodtunk róla, még senki nem gondolta, hogy *szomorú aktualitása* lesz ennek a témának. Szeretném elmondani, hogy a HNF Országos Tanácsa ma délelőtti ülésén, csatlakozva az Országgyűlés múlt heti ülészakán elfogadott állásfoglalásához, átiratot intézett a román partner-szervezethez, az ottani népfrontmozgalomhoz, amelyben felhívja a figyelmet az emberi jogok megsértésére és az emberiség ellen elkövetendő bűnök megakadályozására. Erről előljáróban csak ennyit. Miközben jól tudom, hogy fájdalmunk nem alaptalan, úgy érzem, akár e kérdéskör mélyebb összefüggéseinek megértéséhez is közelebb jutunk, ha a nemzeti önismeretben, a nemzeti emlékhelyek és a nemzettudat közös vizsgálata során néhány alapkérdésben megegyezünk.

Kezdem a nemzettudat állapotával, és a nemzettudathoz kapcsolódó igényeinkkel. Megértünk, meg kellett élnünk nekünk is olyan korszakot, amikor ugyan nem buldózerekkel, de ilyen-amolyan *ideológiai tatárjárással* igyekeztünk — a többes szám első személy nem vallomás — ebben a hazában sok mindent elrontani, aminek a helyrehozatalán most fáradozunk. Vagyis amikor a nemzettudatról — különösen, ha a nemzeti emlékhelyek és a nemzettudat egymáshoz való kapcsolatáról — beszélünk, itt, magunk között valljuk be, hogy itt is keresztül-kasul járták az országot az *ideológiai buldózerek*, amelyek megtettek mindent, hogy a nemzettudat megszakadjon. Mondván és gondolván — még csak rosszindulatot sem föltételezve —, hogy a nemzeti kontinuitás érzése, annak mély gyökerei és azok elszakíthatatlansága akadályai lehetnek egy új társadalom felépítésének. A történelemben már nem először fordult elő, hogy egy új társadalmi vállalkozás az előzmények tagadásával kívánt könnyíteni saját terhén, s e könnyítés révén kívánt kezelhető embertömeget „előállítani”, hogy minél kisebb ellenállással menjen végbe az éppen aktuális modernizáció.

A legenyhébb kifejezés, amit ma erre mondhatunk, hogy ez tevedés volt. Akármelyikünk és akármelyik estek is bele ebbe a hibába, tevedésnek bizonyult, mert kiderült, hogy a kezelhetővé formált, alacsonyított emberek sokaságából nem lesz nép, csak tömeg. Ahol pedig csak tömegként jelenhet meg a nép, ott nincs felelősség a társadalomban, és az egyénben nincs belső hajtóerő a felemelkedéshez. Megisméltam: pontosan az új dolgok szempontjából volt a legnagyobb veszteség a nemzeti folytonosság, az államiság tudatának és vele együtt a nemzeti lét tudatának megszakítására való törekvés, ami azonban hál' Istennek nem sikerült. De kártevételekkel járt az egyénre, a társadalomra egyaránt.

Meggyőződésem, hogy egy magát közösségének valló társadalom egy nagyon lényeges közösségi formát nem kapcsolhat ki az emberi együttműködésből, ez pedig a nemzet, mint közösség. Mondják sokan, a szocializmus elméletének képviselői is vallották, hogy a nemzet illuzórikus közösség, hiszen erősebb benne a megosztottság, mint az együvé tartozás valósága, s ezért mindig csak közérzületként, nagyon gyakran hamis tudatként lehet fenntartani a nemzeti egységet.

Nem hallgathatjuk el, hogy ennek a feltételezésnek és tapasztalatnak is megvan az értelme és jelentősége. Kétségtelen, hogy az eddigi nemzetek a történelemben — akár etnográfiai alapon, akár polgári szituációban közelítünk is a nemzeté válás folyamatához — a megosztottság közösségei is voltak. Némely esetekben és hosszú korszakokon keresztül a nemzet alá sodort létben élt a nép nagy része. Hiszen egy rendi társadalom például a maga alkotmányosságában, az alkotmány sáncán kívül rekesztett népet nemzet alatti létben is tartotta, nemcsak a jogtalanság és az önkény létében. Am a rendiségnek ezek a formái — és modern történelmünk erről is tanúskodik — nem csupán a feudális társadalom körülményei között fordulhatnak elő. Az ilyenfajta magatartások és a rendiséghez kapcsolódó függési rendszerek sajnos a szocializmusban is létrejöhetnek. Máshonnan is értesülhettünk volna róla, ha azon a gazdag tartalmú politikai eseményen, amely a múlt héten Moszkvában zajlott le, nem érzékeltetik, hogy ilyesmi a szocializmusban is előfordulhat. Erről is szólt a moszkvai pártkonferencia. És okkal, mert ha valahol, akkor ott szilárdult meg ez a rendiség a legkeményebben az elmúlt hetven esztendőben, és ott kell ennek betonját a legerőteljesebb eszközökkel feltörni.

Ne higgyék, hogy messzire kalandoztam a magyar nemzeti problémától. Arról szerettem volna előljáróban beszélni, hogy — bár lehet szabadt, töredezett, néha súlyos ellentéteket hordozhat egy nemzet egysége, mégsem tekinthető a nemzeti egység illuzórikus közösségnek. Valóságos közösség és az emberiséghez az út csak a nemzet lépcsőin keresztül vezethet el. Minden nép lealacsonyodik, amely saját nemzetét megkerülve akarja egyenesen a nemzetköziségbe helyezni a saját perspektíváit. Az emberek elvesztik a tájékozódási lehetőségeiket. Ennek a lehetőségnek a megszűnésével pedig feladják egymás ellenőrzésének — nem elszólás tőlem — útját, lehetőségét is. A demoralizálódás, a zülles társadalma alakul ki azokból a társadalmakból, amelyek nem képesek nemzetté válni, vagy nemzetek voltak, de feladták nemzeti azonosságukat.

Az előbb említett okokon túl azért is féltünk ezt kimondani, mert ott bujkált bennünk az a gondolat is, hogy a nemzeti azonosság hangsúlyozott megerősítése vajon nem kirekesztéses politika-e? Jogos a kérdés, joggal teszik fel azok, akik okultak a magyar történelemből, talán a legújabbkoriból a legtöbbet. Am itt deklarálni szeretném: az én nemzetfelfogásom — és gondolom, a honismereti mozgalom is így van ezzel — nem kizárásos alapon működik. Ellenkezőleg: az integráció jegyében. Ezalatt azt is értem, hogy a Ceauşescu-féle politikának szolgáltatnánk érveket, ha magunk is rabjává válánk egy illúzióknak, amely szerint az országoknak az a csoportja, amelynek tagjai nem tudtak a XVIII. századra egységes nemzetállammá válni, most, a XX. század végén tiszta nemzetállammá válhatna. Ez lehetetlen és embertelen politika, mert csak asszimilációval oldható meg. A tudatos, XX. századi ember számára az asszimiláció jogfosztással kezdődik, lealacsonyítással, mert másként nem tud a főlényben lévő domináns nemzetbe beintegrálódni.

Amikor tehát nemzettudatról beszélünk és nemzeti azonosságunk megerősítéséről, akkor én ezzel semmiképpen sem kirekesztést, az országhatárok közé szorított „tiszta nemzetállam” gondolatát ápolom. Ezt embertelennek és korszerűtlennek tartom a XX. század végén. *Remélem, lehetetlen is!*

Amikor magyarként a nemzeti önazonosság kifejezéséről és annak lehetőségeiről, intézményeiről beszélek, akkor ebbe mindig beleértem, hogy ez szabad választás dolga lehessen Magyarországon is, akárcsak Európa minden országában. A hazához való kötöttség—kötődés tartalmazza a különböző nemzetekhez való kötöttség elemét is. Vagyis e földön, ezen a csekélyke 93 ezer négyzetkilométeren lehessen valaki szlovák, német, horvát, szerb, román, vagy bármilyen kisebbség tagja, amellyel azonosulni tud, s amellyel anyaországi kapcsolatokat is fenntarthat. Nekünk, magyarságunkhoz és magyar önbecsülésünkhez szükséges az, hogy másoknak is meglegyen a szilárd erkölcsi alapon és jogrenden nyugvó lehetősége azonosságának kifejezésére. Akkor tisztességes a magyarság törekvése.

Magyarország az utóbbi néhány évtizedben ezt az utat követte és nemzeti, nemzetiségi kérdésekben óvakodott attól, hogy konjunkturális események vezessék magatartását. Nem erről volt szó akkor sem, midőn a magyarság érzékenyen mozdult a romániai kisebbségek létét fenyegető „településpolitikára”. Kezdetről fogva tudjuk, hogy itt nem a magyar—román viszonyról van szó. Mi sorközösségben élünk a román néppel csaknem ezer évig, s adja Isten, hogy ennél jobb sorsban együtt élhessünk továbbra is. Itt valóban az emberiségéről és az emberi jogok világáról van szó, amelyben mindenki illetékes szerzte az egész világon. *Nem belügy!* A kultúra világa együtt él bennünk, itt Európában, és Európa is tagolt közössége az emberiségnek. Nekünk segítenünk kell itt, e sorközösségben újjáéleszteni, s újjáépíteni a *közép-európaiság gondolatát*. Vagyis megerősíteni, jobban tudatosítani bennünk, s történelmi kapcsolatainkban, Európához való viszonyunkban azt a nem történelmi előzmény nélküli tényt, hogy mi nemcsak geográfiailag vagyunk jelen Európában és Európának ezen a táján. Ennél többről és másról is szó van: olyan történelmünk volt, amelyben közép-európaiságunk — a világrendszer közötti küzdelemben — felváltódott ugyan egyfajta szembenállással, de éppen a glasznoszty és a peresztrojka külpolitikára és nemzetközi kapcsolatokra is előnyös ható következményei miatt újragondolhatjuk ezt a közép-európaiságot.

Anélkül, hogy a nemzetek társadalmi és szövetségi elkötelezettségein bármit is változtatnánk, az európaiság újra felfedezhető itt, Közép-Európában. Nem geopolitikai, hanem művelődéstörténeti és nemzettudat-történeti alapon. Ezért nemzeti emlékhelyeinkről tudnunk kell, hogy azok közép-európaiak, s így végül is európaiak. Ezzel együtt azt is tudjuk róluk, hogy bennük és rajtuk nemcsak az európai kultúra iránti fogékonyságunk érződik, hanem *alkotóképességünk* is. En Györffy Istvánnal, a nagy néprajztudóssal értek egyet, aki európai jelenlétünkéről azt mondta, hogy nemcsak a tanulékonyágban, hanem az alkotásban

is részt vettünk itt, Európában, vagyis ez a kontinens a mi művünk is, nemcsak mi vagyunk Európa műve. Ezt kellene tudatosítani magunkban ahhoz, hogy a nemzeti azonosságunk ne a fellobbanások, meg a konjunkturális helyzetek kapcsán erősödjék meg, hanem éppen a kontinuitás, a folyamatos államiság és az államisághoz kötődő alkotmányosság, a kulturális teljesítmények nyomán.

Csábító a gondolat, hogy nemzeti emlékhelyek alatt műemlékeket értsünk. Holott én a nemzeti emlékhelyek sorában számon tartom a *dűlőt* is — amelynek megszgyéjét ugyan összeszántották, de emlékezetemben még pontosan él és fel tudom idézni —, ahol kisiskolásként először terítettem kötelet. Vagy azt a helyet, ahol — falum határán — keresztülrohog az autópályán a modern civilizáció, de tudom, hogy a pálya alatt ott van néhány □-öl abból a földből is, amelyek éppen az akkori és ottani Mesterdűlőhöz tartozott.

Azt hiszem, nemzeti emlékhelyeink nem akkor válnak közös emlékké, ha a tatai vár előtt elhaladva — persze ez is nagyon fontos — tudjuk, hogy mi volt a rendeltetése; és nem akkor, ha Géza fejedelemre emlékezve tudjuk, hogy az esztergomi vár melyik ablakán pislogott ki a hajókra, amik elúsztak a szeine előtt a Dunán, bár ez is rettenetesen fontos. De tudnunk kell arról is, hogy Ászáron önmagukat tisztelték meg akkor, amikor a nagy önismeretkeresésben emlékhelyet létesítettek Jászai Marinak. Amikor a történelmi emlékhelyek s a nemzettudat kapcsolatát, e viszony társadalmi jelentőségét méltatjuk, a nagy nemzeti emlékegyüttesek mellett ne feledkezzünk meg arról se, hogy *mindannyiunk keze ügyébe esik valamilyen emlékhely*. Lehet, hogy már csak a családunk tartja számon, lehet, hogy egy kihalófélben lévő falu néhány öregembere tud csak róla. Mégis azokhoz a gyökerekhez tartozik, amelyek jelentőségéről oly sok szó esik mostanában.

Szeretnék arról is szólni, hogy valóban megbecsüljük-e a reprezentatív, nagy emlékhelyeket ebben az országban. A vereségeket, a győzelmeket, a várakat és a közjogi történelem emlékeit. Bármelyiket sorolom is, úgy hiszem, hogy az elmúlt negyven esztendőben — különösen az utóbbi időben, miután az *ideológiai tatarjárás* következményeivel szembeszálltunk — nagyon sok mindent tettünk a helyreállításért. Ám tudnunk kell, hogy pusztulás is volt. Nemcsak a kastélyok pusztulását értem ezalatt, hanem egyáltalán a közömbösséget ezek iránt az emlékek iránt. A minap a televízió munkatársai faggattak, mi a véleményem arról, hogy szállodaépítési terveket fontolgatnak a Budavári Palotához felvezető keleti oldalra, az ún. Ybl-bazár fölé. Ebben nem a külföldi, becsvágyó beruházók ambíciója lepett meg igazán, hanem az, hogy ezt Budapesten, Magyarországon fontolgatni lehet. Az, hogy a könnyedség, a lazaság, a mindennapok oltárán és a kényszerítő, szorító máról holnapra élés viszonyai között fel lehet adni a nemzeti emlékhelyeket. Bizony időnként nekünk is önvizsgálatot kellene tartanunk, kezdve az 1971-es településpolitikai határozattól az ilyenfajta spekulációkig. Ez szükséges ahhoz, hogy erősebbek legyünk és képesek legyünk távlatosan gondolkodni. Jelen esetben ugyanis a hosszú távú érdekhez való kapcsolódás jelenti a nemzeti azonosulást és a nemzeti birtokosságot is a számunkra.

Magyarországon jó lenne minden hatás ellenére olyanfajta nemzettudatot kialakítani, mely már nem a nemzeti sértettségből indul ki, hanem a *nemzeti teljesítményből*. Ez az ország — ahogy Györfffy mondta — nemcsak tanulékony, hanem alkotásra is képes. Ezért európai. És ha a nemzeti teljesítményből indulok ki, bizton remélhetem: az eljövendő honismereti akadémiákon a magamfajta előadók nem a panasz hangján és a felzúdulás eseti háborgásának jegyében, hanem a távlatokról szólnak majd, amikor a múltat vallatják és a nemzeti önismeret megerősítését szorgalmazzák.

Az egyházi közgyűjteményekről

Országos Katolikus Gyűjteményi Központ (Bp. Károlyi Mihály u. 4—8. 1053) szívesen áll műzeumi, könyvtári és levéltári információkkal a kutatók rendelkezésére.

23 katolikus levéltár, 12 katolikus egyházmegyei és szerzetesi könyvtár van az országban. A Magyarországi levéltári című, 1983-ban kiadott kötet ismerteti ezeket és közli a címüket is.

Ráday Gyűjtemény — Református könyvtár és levéltár (Bp. Ráday u. 28. 1093. hétfő—péntek 9—16 óráig, július—augusztus zárva)

Ráday Múzeum (Kecskemét Villám utca, 6000 kedd—péntek 9—16 óráig)

Evangelikus Múzeum (Bp. Deák tér 4. 1061 Tf: 174—173. kedd—vasárnap 10—18 óráig)

Evangelikus Könyvtár (Bp. Üllői u. 24. 1085 Tf: 142—009 vasárnap—péntekig 9—15,30 óráig.)

— Evangelikus Levéltár ugyanott, nyitva tartása bizonytalan.

Rabbikeprő Intézet Könyvtára (Bp. József krt. 27. 1085. Levélben történő megállapodás szerint.)